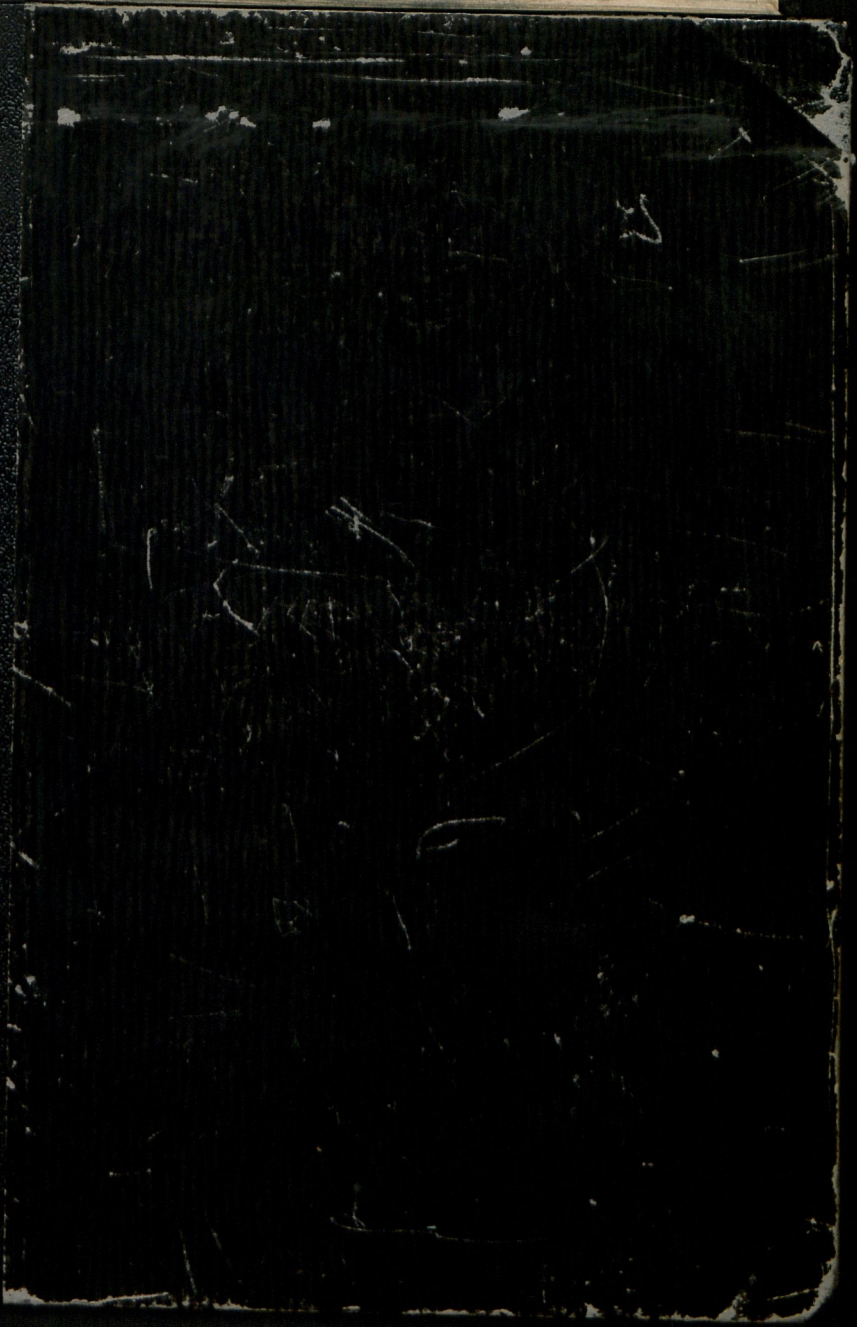
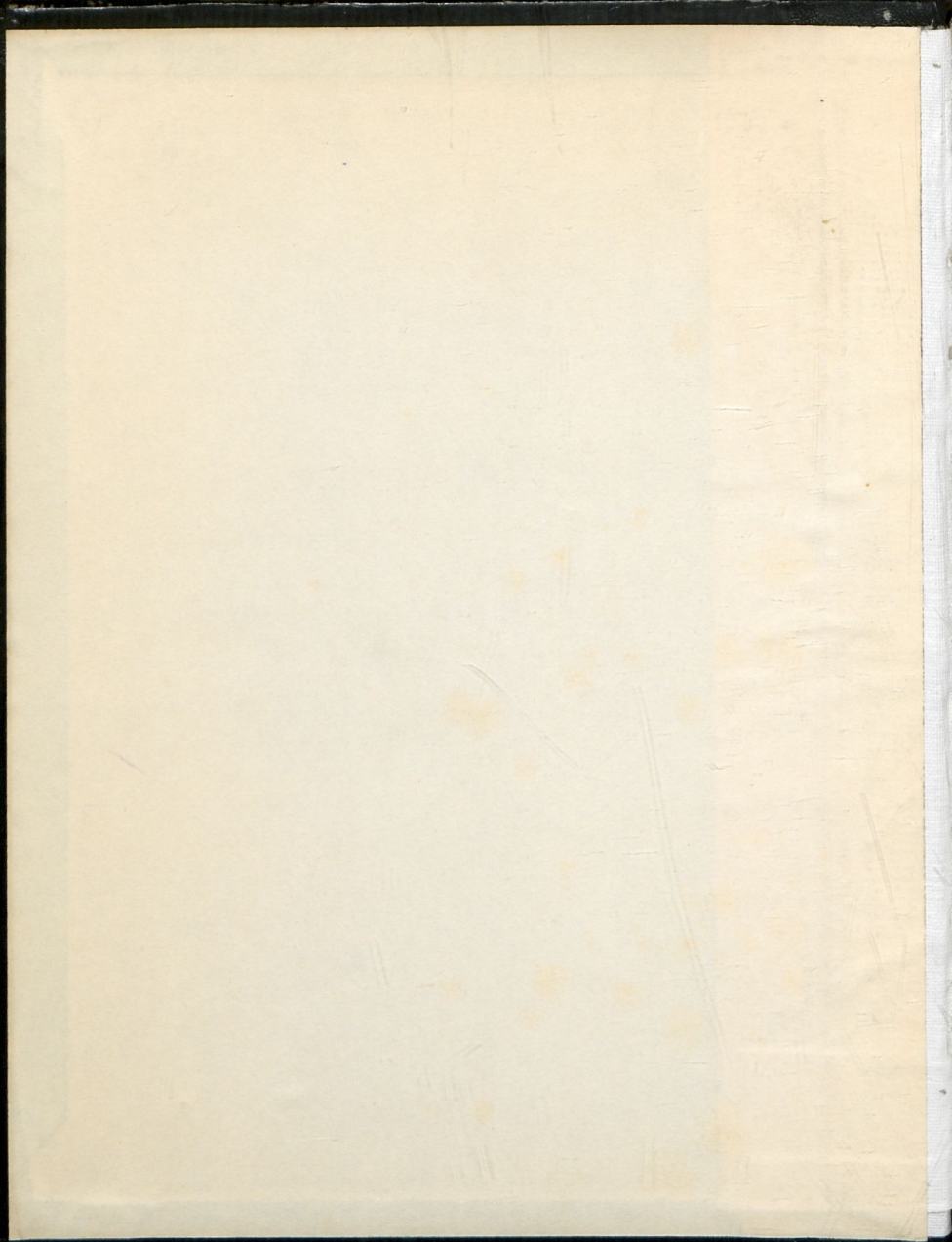

berg
7
96

1928 K.944

RELIGIO DIVINITVS PATEFACTA VTRVM
ET QVATENVS DICI POSSIT HOMINIBVS
NECESSARIA

DISPVTTATIO PHILOSOPHICO - CRITICA

QVAM

PRAESIDE

CAROLO FRIDERICO
ROSENHAHN

PHILOS. DOCT. ORDIN. PHILOS. ASSESS. ORDINAR. ET
AD AEDM ARCIS DIACONO

E NVMERO EORVM QVI SVB EIVS PRAESIDIO PRIVATIM SCRIBENDO AC DISSERENDO EXERCENTVR

A. DIEM XVI. NOVBR. A. R. S. MDCCXCVI.

H. L. Q. C.

PVBELICE DEFENDET

AVCTOR

HENRICVS CAROLVS FROTSCHER

DROGNITIO - NEOPOLITANVS

SS. LL. CVLTOR.

VITEBERGAE,
LITERIS TZSCHIEDRICHII

1796

Ἐπεὶ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆ Θεῶ ἐκ ἔγκω ὁ κόσμος διὰ τῆς
σοφίας τὸν Θεὸν, ἐυδύνηται ὁ Θεὸς διὰ τῆς μαρτίας τῆ κηρύγμα-
τος σώσει τὰς πιστεύοντας.

PAULI Epist. I. ad Corinth. c. I. v. xi.

RELIGIO DIVINITVS PATEFACTA VTRVM
ET QVATENVS DICI POSSIT HOMINIBVS
NECESSARIA

§. I.

Instituendi ratio.

Animum aduertentem ad philosophos recentioris aetatis, imprimis eos, qui vulgo Criticorum nomine venire gestiunt, id ipsum haud parum offendit, quod inter eos de rebus, ad philosophiam pertinentibus iisque accuratori meditatione dignis, existunt tot ac variae opiniones et iudicia diuersa, vt propemodum inducatur ad credendum, illam ipsam philosophiam dissidijs et contentionibus magis ansam praebere, quam lites, iam dudum ortas, ex principijs indubitatis componere. Haec diuersitas iudiciorum et opinionum, quae saepenumero ex inscientia rerum orta est, a) tanto magis in oculos incurrit, quo diligentius operam nauas, in iudicijs virorum doctorum de *religione*, quae vulgo diuinitus tradita dicitur, eius natura et necessitate, cognoscendis. Hic enim ratio humana, cum primum huius reli-

A 2

gionis

- a) Non est, quod putes, nos in philosophos criticos eosque veri nominis animo ferri inimico; verba sunt Ciceronis de Natura Deorum l. I. c. 1. hunc in modum differentis: Perobscura est quaestio de natura Deorum; de qua tam variae sunt doctissimorum hominum, tanque discrepantes sententiae, vt magno argumento esse debeat, causam, i. e. principium omnis philosophiae esse inscientiam.

gionis possibilitatem, indolem et vtilitatem curatius diiudicare stude-
ret, haud raro in tanta incidit opinionum discrimina et salebras, vt
istis studiose ponderatis, vix tibi persuadere possis, vnam eandemque
rationem, quam coelitus traditam esse tantopere praedicant, haec ac
talia sibi fingere atque pro veris venditare potuisse. Non iam in eo
fumus, vt hanc opinionum diuersitatem de religione omnem ope
philosophiae tollere conemur, iudiciaque hominum doctorum varia
ad vnum idque verissimum secundum principia indubitata redigamus,
litesque componere audeamus, quod opus esset non solum mole-
stum ac perdifficile, sed etiam vires iuueniles excedere videtur; imo
potius in eo nobis satisfecisse existimabimus, solum quoddam si
contulerimus, ad pacem praeparandam et olim efficiendam.

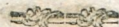
Egomet enim ipse, quod lubenter profiteor, cum sententias
pariter ac opiniones philosophorum et theologorum nostrae aetatis
de religione, imprimis ea, quae singulari et extraordinario, vt dicunt,
modo ad homines venisse dicitur, cognoscere studebam, haud pa-
rum demiratus sum earum multitudinem atque pugnam inter se non
raro adapertam; praesertim cum primum eas intuens et considerans
intelligerem, quosdam viros doctos, a matre philosophia parum nu-
tritos, in deuia delapsos, quidque verum sit non assecutos, sed potius
nubem, vt aiunt, pro lunone amplexos esse. Ne igitur in eosdem
delaberer errores, et essem, vt Pauli verbis vtar, *ὡς ἀέρα δέγων*; se-
dulo applicandum animum meum esse existimaui ad studium philo-
sophiae, imprimis criticae, vt, si genius mihi faueret, eius placita
certiora adferrem ad omnem theologiam saniori iudicio subiicien-
dam. Qua philosophia vero vel leuiter degustata, intellexi, quod
mirum!

mirum! saltem intellexisse visus sum, me fere omnia, quae hucusque studiis meis cognouisse atque perspexisse putaueram, ignorare, atque in incertitia et obscuritate deploranda, ut plerisque iuuenibus philosophis accidit, versari. Hinc nouam quasi rationem studiorum meorum ingredi proposui, ita, ut cum antiquissimis quibusdam philosophis, de quacunque re, dum iuuenis essem, iudicarem: *σχεττέρον ἐστίν*. Iam vero licet eius fuerim sententiae, ut de quacunque re ad tempus quoddam dubitandum esse censerem; tamen et bene sciebam, theologum, si talem sentiendi et iudicandi rationem imprimis de religione eiusque necessitate et utilitate, usque dum uiuit, obseruauerit, inde parum trahere laudis atque virtutis; praesertim cum principia quaedam indubitata adesse dicantur, e quibus iudicium verum de rebus, ad religionem pertinentibus, possit repeti. b) Qua re motus, nolo amplius dubius haerere, sed hac occasione scribendi publice profiteri, quae nam sit mihi theologo religio, quodque de ipsa iudicium; qua ex professione patebit, utrum nomen tantum theologi in fronte geram, et religionem ipsam diuinitus patefactam, vel plane abnegem, vel superfluum aut vitiosam iudicem, c) an potius argumentis philosophiae sanioribus ductus, illam ipsam religionem diuinitus patefactam pia mente amplectendam existimem. Quae cum ita sint, summi mihi

A 3

hoc.

- b) Haec principia vulgo inueniri in ratione practica, ut dici solet, et in reuelatione diuina, vix moneo; utrum haec principia sint indubitata nec ne, iamiam locus non est, definiendi.
- c) Ex historia nouissima satis pater, sicut et deinceps demonstrabitur, quamlibet harum vituperationum religionis reuelatae, nominatim christianae, suos naetam esse defensores.

hocce thema tractandum: *Religio diuinitus patefacta utrum et quatenus
diti possit hominibus necessaria; non quidem, ac si nescirem, multa de
hac re ex parte iam disputata et ventilata esse, de quibus in sequenti-
bus differam, sed, ut meo modo, i. e. libere atque philosophice nec non
modeste profiterer, quid in tam graui re mihi potissimum videatur.*
Cum vero hocce nostrum duplex problema admodum sit distinctum,
atque perspicuum, vix opus est, ut moneam, hunc libellum no-
strum duabus in absolutum partibus, quarum prior quaeret de pro-
blemate priori, posterior de posteriori; his disputandis ad philosophiae
sanioris principia exactis, nos promissis nostris omni ex parte stetitisse
putabimus.

S. 2.

Apologia Disputationis.

Haud perperam forte praecidemus, fore, qui operam nostram in in-
quirenda et exponenda hacce re superfluum atque eam ob causam
inane diiudicent. Namque existunt, quod nos non fugit, libri,
disputationes et scripta multa ac copiosa et interdum praecleara et bene
composita, quae de priori certe libelli nostri parte exposuere, et religio-
nis reuelatae non modo, sed etiam christianae necessitatem, praestanti-
am et utilitatem ab aduersariorum obiectionibus defendere: E qui-
bus iam ante hos fere triginta annos prodiit liber praestantissimus
LELANDI in dem Erweis der Vortheile und Nothwendigkeit der christl.
Offenbarung. Hunc secuti multi, qui commune nomen defensorum
religionis, scilicet christianae contra Naturalistas et Deistas traxerunt,
quos vides collectos partim in NOESSELT Anweisung zur Kenntniss
der

der besten allgemeiner Bücher in allen Theilen der Theologie, §. 191 —
 195; partim in *Repertorio actor. literar. Ienens.* Tom. I. P. III. Sect. II,
 num. 2 seqq. At vero, licet operam istorum virorum nullo modo
 contemnamus, sed potius omni modo laudandam atque adeo prae-
 stantem esse vere putemus; tamen et hoc ipsum non possumus statue-
 re, illam disputationem esse finitam, et ita omnibus numeris abso-
 lutam, ut novi quid addere, ulterius progredi et rem ipsam distinctius
 tractare nequeamus. Etenim sicut quilibet fere istorum virorum
 suum in hac re ponderanda et demonstranda secutus est genium, ita
 et nosmetipsi in hac quaestione lustranda sic versabimur, pro ut nobis
 haec aetate philosophica commodissimum videtur atque iustissimum.
 Igitur perpendas mecum modo hoc: in hac nostra quaestione nobis
 non satisfieri, si in *genere* tantum quaesueris: utrum religio diuini-
 tus patefacta hominibus necessaria sit; sic enim facile poteris haec
 problema affirmare et demonstrare, ita, ut ipsa demonstratio, licet
 quibusdam dubiis obnoxia fuerit, tamen non adeo multum exigit
 ingenii. At vero, si opiniones quorundam philosophorum legeris et
 cognoveris, quibus rationem humanam nimium quantum extollunt,
 eamque, suis viribus nihil, sufficere existimant, ad religionem excogi-
 tandam, quae imago quasi sit diuinitus exhibitae; clamores interdum
 audieris de hominum nostrae aetatis cognitione in rebus diuinis et
 ad religionem pertinentibus, sola ratione magistra acquisita, eaque
 multo perfectiori et intelligentiori, quam quae apud maiores nostros
 fuit; atque ita demum quaesueris, num *nostris temporibus*, quibus
 lux rationis imprimis affulsi, religio diuinitus patefacta hominibus ad-
 huc necessaria sit; si et hoc non praetermiseris obseruare et indagare:
 num

num *omnibus* hominibus, ne vlllo quidem excepto, religio diuinitus patefacta necessaria sit, an *quidam*, licet paucissimi et sapientissimi inueniantur, qui tali religione carere possint; facile, ne plura addam, tibi persuadebis, non parum inde momenti et grauitatis accedere ad disputationis nostrae argumentum, remque nostram eo difficiliorem euadere, quo maiorem veri speciem ista perfectior nostrorum hominum cognitio de rebus religiosis eaque opinata habet. Quae omnia si accuratius apud animum tibi proposueris, non poteris laborem nostrum susceptum diiudicare inanem atque superuacaneum.

§. 3.

Notionum circumscriptio.

Quam necessarium sit, in re, quae in vtramque partem est disputata, notiones, in quibus cardo rei agitur, diligentius circumscribere, demonstratione non indiget. Hanc vero notionum finitionem in causa nostra esse grauioris momenti, atque adeo necessariam, rei peritus facile intelligit. Primo autem nobis obuia est notio princeps *religionis* scilicet *reuelatae*, quam dicere placuit religionem *diuinitus patefactam*. Iam rationem non habemus eorum, (quod quidem a re nostra est alienum) qui dubitarunt et adeo negarunt, fieri vnquam potuisse, vt religio diuinitus patefacta ad homines perueniret. Possibilitatem (sit venia verbo) iam sumimus. Est autem religio diuinitus patefacta non nisi ea, quae singulari Dei auctoritate ad naturas intelligentes et liberas peruenit, eo consilio, vt earum cognitio de summo numine eiusque ad ipsas relatione, atque virtute colenda augetur. Hac ex circumscriptioe satis patet, nos loqui de religione diuinitus patefacta

in

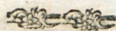
in genere siue pertineat ad homines, siue ad alias naturas intelligentes; deinde vero, nos non respicere ad aliquam religionem, diuinitus datam *in concreto*, i. e. vel iudaicam vel christianam; tum vero contendimus, hanc religionem singulari auctoritate gaudere debere, eaque diuina, i. e. quae tali modo patefacta, vel promulgata est, quo ad eam tamquam diuinam agnoscendam, ratiocinando peruenire possimus; siue hic modus inueniatur in miraculis, siue in sanctitate morali, qua Deus semetipsum summum et sanctissimum legislatorem prae- dit et manifestat, atque hanc sanctitatem a naturis intelligentibus requirit; siue in supernaturali ipsius in animos hominum efficacia. d)

Hac

d) Ne quis existimet, has notas definitionis a nobis male esse conceptas, secum reputet hocce: nos non solum loqui de religione *diuina qua tali*, haec enim per se neque indiget singulari Dei auctoritate, vel in miraculis, vel in peculiari Dei declaratione, vel in alia re externa conspicua; sufficit, eam esse veram et rationi humanae consentaneam, non repugnantem; sed etiam nobis imprimis sermonem esse de religione diuinitus *patefacta*, in qua respicimus *modum* singularem patefaciendi, a Deo ipso profectum; haecenus autem religio diuinitus patefacta est ex parte eadem, quae positua dicitur. In positua religione vero, cuius *forma* spectatur, inueniri debet exter- num quicquam, quo agnosci potest ipse auctor; inde etiam in religione diuinitus patefacta, quatenus positua est, miracula omnino videntur requirenda. Eadem statuit recte, ut puto, S. V. NITZSCHIVS in programmate, ad Fest. Michael. nuper edito, p. II. cf. etiam Acta literar. philosph. a Iacobo edita a. 1796. in iudicio, quod fertur de Eccri tentamine famoso, *miracula Iesu e legibus naturae expli- candi*. Caeterum, si quis ipsam reuelationis notionem vult expositam; cuius descriptio ad nos non pertinet, adeat philosophos criticos, qui

B

de

Hac notione religionis diuinitus patefactae explicata, sumamus nobis vocabulum *necessarii* explanandum, illud ipsum cum vario modo possit intelligi, vt videamus, qui sensus a nobis obseruetur et retineatur. Vox *necessarii*, quod primo notamus, *vulgari* pariter gaudet significatione, ac *philosophica*, hanc ab illa distinguere, philosophi est. In priori vi indicat plerumque id, quod *esse et fieri debet*, diciturque non modo de actionibus hominum, rationi consentaneis perficiendis, sed etiam de omni re, quae adesse atque accedere debet, ad aliquid efficiendum et praestandum. Hic sensus, qui ad vulgarem huius vocis usum pertinet, ad nostram causam, quae est philosophica, nil facit circumscribendam. Potius philosophica significatio hic obtinet, quae est magis distincta atque definita, qua *necessarium in genere* in eo cernitur, quod ex legibus quibusdam vniuersalibus existit atque existere debet. Hae leges cum sint partim physicae, partim morales, partim logicae, et ipsa necessitas hanc triplicem naturam induit. Illa, *physica* necessitas refertur ad leges, quae corporibus sunt scriptae vniuersales; illa, *moralis*, quae actiones regit liberas; et haec, *logica*, quae ad leges modi nostri cogitandi pertinet. Quicquid igitur cum hisce legibus conuenit, atque ad illas est exactum, dicitur *necessarium logicae*, atque id ipsum *neccessario debemus* sic, non aliter cogitare; cernitur igitur in conuictione notionum, ad iudicium aliquod veritati consentaneum ferendum. e)

His

de hac re scripsere, e. c. FICTIVM in *Critica reuelationis*, edit. II. §. 5 et 6.

e) Nolamus hic repetere, quae iam dudum KANTIVS docuit de varia notionum coniungendarum ratione, analytica et synthetica, ab ipso enim

His praemissis, non difficile est ad intelligendum, nos tantum de *logica necessitate* disputare; ad aliam enim necessitatem propositio nostra, in themate proposita, referri nequit. Itaque si accuratius thema nostrum circumscriptum requisieris, sententiam ipsius hanc habeto: si mente concipio notionem hominum cum ipsorum viribus, et notionem religionis diuinitus patefactae teneo; quaeritur: licetiae has notionem ad propositionem aliquam ita coniungere, vt secundum leges cogitandi vniuersales posterior de priori affirmetur, aut categorice, aut hypothetice, aut fortasse negetur? Deinde quaerendum, quonam modo (gradu) haec coniunctio dici possit, num *necessario an vtili an alio*? Has leges si inuenerimus, atque ex iis rem nostram diiudicauerimus, veram viam ingressos nos esse, non dubitabimus.

§. 4.

Distinctiones quaedam et status controuersae.

Quod saepius fieri solet in re controuersa, vt, qui litem dirimere conantur, statum causae aut plane ignorent, aut non accurate teneant, ideoque ad mutationem elenchi, vt logici loquuntur, prolabantur; id ipsum nobis accideret, nisi distingueremus hac in causa partim *necessitatem*, partim *homines* a se inuicem. Sicut enim illa, logicam puta, est diuersa, ita etiam hi, licet eadem gaudeant natura, tamen ratione virium mentis, quatenus hae sunt magis minusue excultae, inter se valde discrepant. Inde etiam, quod ad prius attinet, causae

B 2

nostrae

enim edocemur, varios esse modos necessitatis logicae in coniungendis notionibus, alius apodicticus, assertorius alius et alius problematicus, quos, vel leuiter imbutus KANTII philosophia, facile tenet.

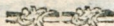

nostrae ἀναγκῆς pertractandae non parum inferuit distinctio necessitatis absolutae atque hypotheticae. Illa in coniunctione duarum notionum cernitur, cuius ratio inuenitur in subiecti iudiciorum nozione. Eiusmodi autem propositiones, in quibus haec necessitas coniunctionis absoluta inuenitur, dicuntur analyticae. Haec hypothetica, consistit in coniunctione notionum duarum, cuius ratio cognoscitur e tertia nozione subiuncta. f)

Deinde vero nec praetermittendum hoc est, propositionem nostram principem, de qua caussa agitur, duplici modo intelligi posse, ratione scilicet hominum, de quibus necessitas religionis diuinitus traditae problematice dicitur. Equidem enim putauerim, maxime diuersam euadere sententiam, si quidem vocem hominum intellexeris vel in vniuersum de humano genere, vt fuit, est atque erit; vel si distinxeris homines aevi antiquissimi ab hominibus nostrae aetatis cultioribus quippe atque intelligentioribus, hos vero denuo a posteris olim viuentibus, rationis vi haud dubie excellentioribus, sapientioribus et sagacioribus nobis. Pro hac distinctione poteris iure triplici modo quae-

f) Vt exempla afferamus necessarium non videtur. Hae explicationes enim sunt mera lemmata, quorum demonstrationem disciplina logica suppeditat, atque exemplis illustrat. Has vero distinctiones sat graue habere momentum ad causam nostram recte tradendam esse, satis patebit. Noli vero eius esse sententiae, vt statuas, nobis non constitisse de propositionum syntheticarum a priori, vt dicuntur, natura, in quibus cernitur etiam absoluta necessitas, licet haec ipsa rationem non habeat in subiecti nozione; fundamentum enim istius coniunctionis later in ἀναγκῆς rationis nostrae primordiorum, ideoque non est mere logica necessitas.

quaerere; primo: vtrum et quatenus hominibus antiquissimi aevi religio diuinitus patefacta fuerit necessaria; deinde: vtrum et quatenus huius aetatis hominibus, et denique: vtrum seculorum futurorum hominibus religio diuinitus patefacta necessaria dici possit. Primo quidem intuitu si hanc triplicem quaestionem consideraueris, videris triplici modo respondere debere. Addas vero et hoc: te posse et adeo debere in quaestione de nostrae aetatis hominibus, de quibus caussa nostra imprimis agitur, iterum discernere homines sapientiores a rudibus et incultis, et diuidere quaestionem hoc modo: vtrum rudibus hominibus religio diuinitus patefacta sit necessaria, et, quod difficilius definire videtur: vtrum et quatenus ista religio *superioribus* et iis, qui ratione practica regi volunt (non auctoritate, quantumvis diuina) sit necessaria? haec si recte conceperis animo, habes fines praescriptos, quibus nostra continebitur disputatio. Hinc statim controuersiae sic descriptum volumus. Cum essent vel haecce nostra aetate, qui de necessitate pariter ac vtilitate religionis reuelatae vario modo dubitarent, atque excitarentur, qui rationis humanae, quippe quae falli non possit, laudes nimium quantum canerent, idque ipsum cederet in detrimentum atque contemptum religionis diuinitus patefactae; iure quaerimus: *vtrum* haec religio *adhuc* dici possit hominibus necessaria; atque, vt hanc nostram causam omnibus absolutam numeris reddamus, limites iudicii nostri distincte signabimus tractanda quaestione altera: *quatenus* dici possit religio diuinitus patefacta hominibus necessaria? His disputatis, causam nostram omni studio persequemur.

Historia sententiarum de necessitate religionis diuinitus patefactae.

A primis inde temporibus, quorum historiam memoriae prodidere libri sacri, si ad nostram vsque aetatem contemplando descendimus, atque singulas singulorum hominum colligimus sententias, in utramque partem de monitorum diuinorum necessitate excogitatas atque propugnatas; tot ac varias deprehendimus, vt, si omnes enumerare vellemus, haec disputatio earum vberiore non caperet expositionem. Liceat igitur ad classes easdem redigere et praecipuas atque grauissimas recensere. Sunt autem, qui de causa nostra iudicia reliquere, duplicis generis, partim, qui *pro* religionis reuelatae necessitate steterunt, partim qui *contra* ipsam disputare. Qui contra eam pugnarunt, aequae sunt multi atque varii. Fuerunt enim inde a primo legis diuinae contemptore diabolo vsque ad nouissimos quosdam, criticam philosophiam venditantes, qui vel plane impossibilem ducerent omnem reuelationem diuinam, vel omnino superfluum, vel certe nobis superuacaneam, qui iam ope rationis maiori in rebus diuinis eaque perfectiori gaudemus cognitione; vel denique vtilem quidem, sed non necessariam hominibus.

Quorum, qui primo ordine veniunt, Atheis annumerandi sunt, certis se persuasos opinantes argumentis, existentiam numinis summi, mundum gubernantis plane negant, simul dissentientes, vllum dari posse oraculum diuinum. g) Ab his distinguendi videntur ii, qui quamuis

reli.

g) Horum e numero nomina quaedam nobis tradit CICERO de N. D. l. I, c. I.

religione reuelata vti poterant, nihilominus tamen ad persuasionem de existentia Dei certam non peruenerant, existimantes, nihil a se posse admitti et approbari, quod sensibus suis percipere nequeant. b)

Sed

c. r. DIAGORAM scilicet MELIUM et THEODORVM CYRENAIIVM; alii etiam ANAXIMANDRVM et EMPEDOCLEM philosophos addi volunt, vti PLATNERVS in *Aphorism.* p. 592. Sunt etiam, qui et LEUCIPPVM nec non DEMOCRITVM in Atheorum numerum referri velint; fortasse his inducti argumentis, quod de vtroque viro DIOG. LAERTIVS l. IX. tradidit, illos *sapientem* mundi auctorem non statuisse, sed alterum pro rerum omnium creatrice habuisse *materiam*, scilicet aeternam; alterum vero atomorum vim infinitam. Equidem putauerim, ex cosmogoniam explicandi ratione veterum non omnino posse concludi ad Atheismum eorum, licet certum sit, quam plurimos istorum *sapientem* mundi creatorem non statuisse; vid. EVSEB. *Praep. Euang.* l. I. c. 8. tamen numina, rebus humanis prospicientia nullo modo negabant, nec eorum oracula plane spernebant, hinc et e contrario negare non cupio, sere nullam philosophum gentiliam certam et summo numine dignam statuisse providentiam, de quo paulo inferius dicam. Caeterum, si quis accuratorem de istis viris nominatis sibi comparare voluerit cognitionem, adeat KINDERVATERVM egregie commentantem de hac re in libro: *Anmerkungen und Abhandlungen zu CICERO'S 3 Büchern von der Natur der Götter.*

h) Contra hos cum satis superque sit disputatum, nolo equidem ista repetere, sufficiat, addidisse nomina potiora. Ad eos pertinent THOM. HOBES, quem cum multi defendere, atque Atheismi labem ab ipso abstergere conarentur v. c. GODOFRED. ARNOLD in *der Kirchen- und Ketzerhistorie*, P. II, l. 17. c. 16, iis se opposuit IO. FRANCISC. BVDDVS in *thesibus de Atheismo et superstitione* cap. 1. p. 187. sqq. Addas IO. WILLMOT (cf. MOSHAMI *Instit. hist. eccl.* p. 844.) IVL. CAESAR VANINVS, RVGGERIVS, CASIM. LESZYNSKI, MATTH. KNVTZEN. Alii etiam BENEDICTVM DE SPINOZA eiusque asseclas TOLANDVM, BVLENVILLERIVM, PASSERANVM et EDELMANNVM Atheorum catalogo inferere volunt

Sed cum iam multi eorum igne poenas luerint, inibiſſe a me actum eſſet, ſi longiori oratione eſſicerem, vt fortaſſe nomina eorum iterum igni tradantur. Mittamus eos et ad alios animum attendamus, ad Deiſtas ſcilicet et Naturaliſtas. His qui ſeſe adnumerant, nimium tribuentes rationi, religionem reuelatam ſuperfluam eſſe omnes affirmant, et quidem, aut in vniuerſum, aut ſingulis tantum populis vel hominibus. Quod ad priores attinet, inſignes in iis ſunt HERBERTVS CHERBVRIVS, SHAFTESBVRIVS Comes, ANTONIVS COLLINſIVS, MATTHAEVS TINDALIVS, quique hunc ſecutus eſt VOLTAIRIVS; THOMAS WOOLSTONVS, HENRICVS Vicecomes BOLINGBROCKIVS, DAVIDES HVMIVS, THOMAS MORGAN, IO. CYBBIVS, IO. MANDEVILLIVS, nec non DIDEROTVS atque LA METTRIE; quos vltimos fortaſſe quodammodo rectius ad Atheos retuleris. Inſuper etiam tota Socinianorum ſecta huic pertinet, qui, ſicut naturam Chriſti diuinorem plane negant; ita etiam ipſius doctrinam diuinitus patefactam eſſe non concedunt. His addendi ſunt alii, qui, licet neque ad Deiſtas, neque ad Naturaliſtas ſint referendi, tamen obſeruandi et attendendi. Extiterunt enim noſtra aetate philoſophi, qui rationem humanam ita erroris expertem ſtatuere, vt ea ipſa non modo definire poſſit, quod in rebus diuinis ſit credendum atque agendum, ſed etiam illi tantam auctoritatem tribuerent, vt religionem diuinitus patefactam magis excolere, perfectiorem reddere, atque ita homines ad felicitatem

volunt de quibus vide SCHROECKHIVM in *compend. hiſt. eccleſ.* p. 302. alii vero aliter ſentiunt, vt PLATNERVS in *Aphoriſm.* § 934. vna cum annotatione ſpho ſubiuncta; denique et PETRYM BAELEIVM non ſine iure Atheis adnumerat SCHROECKHIVS in loco citato.

tem veram adducere posset. Dices quidem, hos viros necessitatem religionis diuinitus patefactae non negare, quod statuant, eam a ratione perfici posse atque adeo debere; etenim si quid perfici *debeat*; et ad sit necesse est, quod perfici *possit*. Sed haec est mutatio elenchi; loqueris enim de necessitate religionis diuinitus patefactae non eius, quae tradita est, ad homines erudiendos et beandos, sed de ea, quae tradita est, vt ipsa perficiatur. Iam vero liceat nobis ita concludere: si quis est, qui statuat, rationem adeo cultam esse, vt errandi periculo non sit obnoxia, quaeque vel religionis diuinitus patefactae placita perficere possit; eiusdem ratio sublimior et perfectior sit necesse est religione reuelata, atque ita etiam concedere debet, se rationi tribuere hoc, vt possit viribus suis, religionis dogmata omnibus numeris absoluta exquirere, ideoque et profiteri, sibimetipsi atque omnibus, tali ratione gaudentibus, religionem diuinitus patefactam ad cognitionem salutarem et virtutem amplius necessariam non esse.

Sed supersunt adhuc, qui, quamuis religionis reuelatae necessitatem omni ex parte non approbant, tamen etiam eam non plane reiciunt, sed multis vtilem, quibusdam etiam adeo necessariam esse autumant; scilicet omnes nostrae aetatis philosophi critici. Quorum cum disciplinam vt diligentiori examini submittamus opus esse videatur, quandoquidem tota mea disputatio eam spectat, sequentem sp̄m istius disciplinae parte tradenda occupabimus. Iam vero lustremus eos, qui rationis humanae vires nimis attenuare videntur. Hi probare conati sunt, rationem humanam, viribus suis nihil plane scire posse; praesertim in rebus diuinis cognoscendis, nihil plane credere, nihil diuinari, sed omnia a Deo ipso in animis humanis effici, imo ipsae

C

notio-

notiones sine peculiari Dei interuentu, ab animis nostris abesse; vtut *Supernaturalistae* existimant, quorum in numero ponendi *CARTESIUS*, *MALEBRANCHIUS* aliique, quibus et *Fanatici* adduntur. Alii autem, quique merito saniores vocantur, contendunt, nos omnino rationis vsu, et quidem argumentis nitentes metaphysicis, ad cognitionem veri Dei peruenire posse, sed nihilominus tamen reuelationem diuinam maxime necessariam existimant, ad *cognitionem in rebus diuinis humanam adaugendam, animum emendandum et ad felicitatem consequendam*, ad quam tenendam rationis lumen non sufficiat. Qui cum omnes simul a *KANTIO* refutati viderentur, partim ipsam istius philosophi disciplinam amplexi sunt, partim iam ad incitas redacti, adhuc pugnant, partim autem ipsi nescire videntur quid sibi velint. Quae cum ita sint, operae pretium est, *KANTII* eiusque sectatorum sententias explorandi, ad quam operam nunc nos accingimus.

§. 6.

Philosophorum criticorum sententia de causa nostra.

Quo rectius de opera philosophorum criticorum iudicare possimus, in hac nostra causa collocata, adeamus philosophiae criticae auctorem *KANTIVM*, atque qui eiusdem partibus est addictus, *FICHTIVM*. Hi vt docerent, rationem solam ad recte sentiendum pariter ac agendum omnino sufficere, atque ita, quod ex hac sententia sequitur, religionem reuelatam non esse necessariam, haec fere principia tradunt: Vnicuique homini a natura insita est *norma agendi*, (quam dicere posses sensum veri ac recti,) secundum quam ex ipsius rationis legibus omnes actiones suas conformare debet ac potest; hanc vero normam

mam

mam agendi *legem* vocant *moralem*. Iam ponunt isti philosophi: si
 natura nos tales genuisset, ut nulla habita ratione rerum externarum,
 quae in sensus incurrunt, animosque nostros admodum captant, sola
 ratione eaque optima duce cursum vitae conficere possimus; haud erat
 sane, quod quisquam ne quidem *religionem*, multo minus reuelationem
 requireret. Nunc paruulos natura dedit quasi igniculos, quos cele-
 riter malis moribus opinionibusque deprauati, sic restinguimus, ut fere
 nusquam rationis lumen appareat. Etenim, addunt: ingenio nostro
 inhaeret agendi *libertas*, cuius inueniuntur duo principia, libertati in-
 feruentia, siue nobis innatae sunt duae facultates appetendi, quarum
 quae dicitur *superior*, a ratione *sola* regitur, inde nihil appetit, nihil
 agit atque assequitur, quod non cum lege morali omni ex parte idque
 accuratissime conueniat; *altera*, *facultas concupiscendi at appetendi in-*
ferior nominata, quam rectius vim dixeris, *potest* partim a ratione
 regi, partim a sensibus ferri atque abripi. Hinc potes intelligere,
 actiones bonas vocari tantum eas posse, quae secundum principium
 superius legique morali consentaneum conformentur; contra vero,
 quas pruritu quodam sensuum inducti peragimus, prauarum, siue
 quod rectius est, *non bonarum* nomine insigniuntur. — Iam vero
 cum non solum *πνευματικοί* (*Intelligenzen*) a natura creati simus, sed
 etiam *σαρκικοί*, ita, ut non possimus non eorum quoque rationem
 habere, ad quae sensus nos incitant; quorum expletionem cum ΚΑ-
 ΤΗΟ recte vocaueris *naturae humanae finem*; hunc aeque minus ac
 illum, qui in obseruantia legis moralis cernitur, quique *finis moralis*
 vocari solet, debes negligere; quid? quod ratio ipsa, practica qui-
 dem, hoc iubere recte videtur non posse, nec re vera vnquam impe-
 rabit,

rabit, ut res, ad sensus pertinentes, plane non curemus; ipsa potius silentio quodam permittit et ius nobis relinquit, ut naturae finem, quantum physice fieri potest, assequamur. Etenim iste appetitus sensuum, explendas cupiditates suadentium, quatenus non ex contentu legis moralis oritur, illi legi non contradicit. Inde fit, ut homo qualis, non solum momentis ad agendum in genere *ibi* utatur, quae e ratione sola repetiit, quaeque sunt tantummodo formalia, sed etiam momenta quaedam, a sensuum appetitu ducta, eaque materialia in auxilium vocet. Cum vero nihilominus tamen ratio practica absolutam nobis obedientiam imponens, absque vlla conditione recte facta iubeat; a nobis postulat, ut in agendo alia omnia momenta, quae ipsa ratio nobis non suppeditauit, ab actionibus perficiendis remoueamus; nullo fieri posse videtur modo, ut hunc vtrumque naturae nostrae finem vnquam vna attingamus, (qui fines tamen necessario coniungendi sunt, si quidem *summi boni*, tamquam summi generis humani finis, de quo loquuntur illi philosophi, particeps euadere volueris;) sed potius vel hunc vel illum relinquere videamur coacti.

At vero ratio ipsa sibi met contradiceret in eo, si iuberet, ut finem humanitatis plane postponeremus rationis purae fini, omni conditione remota, (cui satisfaciendi nobis vim et veniam concessit) atque felicitatis nostrae partem quandam repudiaremus. Quae cum ita sint, et ius nobis competit, ut eam felicitatis partem, cuius ob obedientiam, legi morali praeslitam iacturam fecimus, a lege morali reposcimus; vid. FICHTIVM in L. I. pag. 33 sq. At vero ista lex moralis cum non valeat damnum illud reparare, si quidem ea naturae impetrare nequit, qua tantummodo damnum nobis illatum potest reparari; effici.

efficitur inde, vt nisi volueris, legem moralem secum ipsam pugnare, existat numen quoddam sanctissimum et potentissimum, quod auctor sit legis moralis et dominus naturae, a quo damni illius reparationem possimus sperare, atque ita ad summum bonum peruenire possidemum. Lex moralis igitur necessario ad religionem rationem humanam ducit, quod haec auctorem legis moralis et dominum naturae postulat, quo cognito ad eius rationem in actionibus nostris habendam commoneamur. Ita ideam Dei legis moralis atque naturae auctoris et moderatoris demonstrantes philosophi, docent hoc: Ob tarditatem rationis humanae, quae partim in agnoscendo Deo, partim in exequendis officiis apud longe plurimos, saltem apud rudiores et incultos (quales FICHETIVS existimat Aethiopes et incolas insularum maris meridionalis) efficax sit, opus esse, vt Deus reuelatione quadam eos excitet ad recte agendum, sic, vt leges morales diuina auctoritate sua faciat atque sanctitatem tueatur. Quae ex sententia horum philosophorum dogma de necessitate religionis reuelatae satis patet; eos scilicet reuelationem et religionem diuinitus patefactam) necessariam

C 3

non

- i) Si quidem putaueris, nos hoc in loco confundere reuelationem in genere cum religione reuelata, haec obserues quaeso: bene tenemus, has notiones esse diuersas, vt continens a contento; nobis tantum sermo erat in hac §. de sententia philosophorum criticorum de reuelatae religionis necessitate; philosophi isti loquuntur quidem fere semper *de reuelatione*; at si illi reuelationem diuinam, cuius argumentum aliud esse facile nequit, quam religio, non necessariam putant, nisi in summa generis humani puerilitate; quae ex ista sententia sequetur opinio de religionis reuelatae necessitate? Profecto haecce, qua putant, et hanc religionem, quae sine reuelatione esse nequit, sub iisdem modo legibus esse necessariam,

non putare omnibus hominibus esse, sed deperditis tantum, iisque, qui sopore quasi in rebus diuinis correpti, ita dormitant, ut rationis monitis non amplius morem gerant.

§. 7.

Reprobatio argumenti pro existentia Dei, a philosophis criticis laudati.

„Conamini tenues grandia!“ fortasse Horatius quidam lecto huius Sphi indice nobis acclamabit. Ego vero noui, quanta sint ista conamina, quibus iam occupor. Quamuis autem exiguae nostrae sufficere non videntur vires, ad rem tanti momenti conficiendam, tamen haud parum inde conciliari nostrae disputationi grauitatis, si quaedam tantum attulerimus ad philosophorum argumentum laudatissimum labefactandum, nemo non videt.

At concedunt illi philosophi, homines religione in genere carere non posse, quibus concessis ipsa demonstratio, religionem *diuinitus patefactam* hominibus maxime esse necessariam, haud erit difficilis. Etenim, qua tandem via ad perfectam aliquam religionis cognitionem peruenire possimus? quonam modo ad cognitionem veri Dei, omnis religionis fundamentum? — Aut rationis principiis, aut casu aliquo? Profecto, si forte fortuna perueniendum est ad istam cognitionem, magna premerentur mortales miseria, quod demonstratione non indiget. Itaque necesse esset, ut rationis adessent principia a priori data et humanae nostrae naturae insita, quibus ad Dei existentiam ope rationis concludi possit. Ex indole atque virtute humana hoc cum fieri nequeat, nisi vel theoreticis vel practicis argumentis adhibitis, quorum ne vllum quidem ad probandam Dei existentiam sufficiat,

ficiat, nos de omni probatione philosophica iure desperamus. Philosophia enim theoretica, a KANTIO nuper castigata, hoc in campo nos plane derelinquit, nihil sibi vindicans atque certis rationibus demonstrans, nisi quod sensibus potest attingi. Illa igitur argumenta non nisi e ratione practica essent deducenda. Haec vero cum eorum rationem non habeat, quae sunt quaeque fiunt, cognitionem non de obiectiva Dei existentia nobis subministrat, sed tantum ideam de Deo existente concipiendam postulat. Haec sunt argumenta, fidem nobis suadentia, quae philosophi critici nobis tradere visi sunt. Iam quaeramus, vtrum ita sint comparata vt omnibus hominibus, aut singulis tantum persuasionem certam conciliare possint, et vtrum ea reuelationem diuinam rationis cultoribus reddant superfluum.

Ac primo quidem criticorum philosophia contendit, nos exequenda virtute *dignos* felicitate euadere. Huius dignitatis causam FICHTIVS in l. I. p. 34 hanc dicit: si lex moralis aliquid nobis antea concessum ius, vtut ius vita fruendi, repetit et nos cogit e. c. vitae nostrae officiorum causa iacturam facere, vid. §. 6. Ex quo equidem non video, quomodo sibi metipsi lex moralis repugnet. Nonne omne, quod subiectum est legi morali, eiusdem legis conditionibus adstringitur? nonne haec ius nobis concedit quodlibet sub hac modo conditione, ne illo ad inobedientiam legis moralis utamur? (vid. KANTIVS in *d. Kr. d. pr. Vermunft* p. 199.) Qui igitur dices, rationem sibi posse in eo contradicere, si obedientiam postulat absolutam; cum tamen ea nobis tantum *reliquerit* ius, rebus externis fruendi non absolutum, sed conditionatum, quatenus scilicet hoc ius non aduerteretur legis moralis praecipis. Inde vero sequi videtur non obscure,

scire, hominibus quidquam iuris non competere ad felicitatem amissam, a lege morali repetendam, k) quoniam nos ad felicitatem e rebus externis consequendam, non gaudemus iure absoluto, sed eo, quod subiectum est, iuri summo, legis scilicet moralis; nosque non posse existimare, ius quoddam perdidisse, si legi morali absolute precipienti morem gesserimus, etiamsi ista obedientia coniuncta fuerit, cum felicitatis externae quadam iactura. Repugnantia igitur, quam ex mente philosophorum criticorum vidimus oriri in §pho 6 de iure legis moralis atque de iure nostro rebus externis fruendi, non est vera sed apparens. Haec repugnantia, sic iam argumentari licet, nisi est vera, non poteris ex hac concludere: Deum esse debere, qui istam repugnantiam tollat, atque felicitatis amissae partem restituat.

§. 8.

Alterius argumenti reprobatio.

Supereft adhuc aliud insigne argumentum, existentiam Dei postulans, quod cum labefactauerimus, ipsa causa nostra facile defendi poterit. Disputant enim hunc in modum: Quilibet homo ratione praeditus, omnibus contendere debet viribus, ut summum consequatur bonum, i. e. felicitatem eam, quae coniuncta est cum moralitate, siue habitu, praecipis rationis practicae semper conuenienter agendi. Hac enim moralita-

k) Quanto igitur et hic sit praeferenda sententia Ies. Christi, opinione philosophorum, ex eo potissimum loco patet, ubi statuit Christus: Luc. 17, 10. Si omnia executi fueritis, quae vobis incumbunt, existimate, vos esse seruos praemiis haud dignos, qui non nisi officiis suis satisfecere.

ralitate, quo magis ipsam assequi homo operam det, fieri dicunt, ut eo propius accedat ad felicitatem, i. e. ut dignior, siue magis idoneus euadat, ad istam felicitatem capeffendam. At vero lex moralis, siue ipsa moralitas cum non possit istam felicitatem efficere, siue, quod idem est; non possit summi boni nos participes reddere; adesse necessario debeat summum aumen, quod potentia sua nobis impertiat istam felicitatem.

Nos quidem fatemur lubenter, multa cum specie posse sic concludi, imprimis cum negari nequeat, legem moralem qua talem nos ad summum bonum non posse adducere, (*könne das höchste Gut nicht herbeyführen.*) Attamen liceat nobis monere hocce: ex isto tali argumento existentiam Dei haud quaquam posse confirmari. Quamquam enim lex moralis felicitatem nobis largiri nequit, tamen virtus vera est fons limpidissimus felicitatis, (cf. ABICHT in *der Lehre von Belohnung und Strafe*, Band 1. p. 216.) quam virtutem si colueris animo integerrimo, omnesque ipsi addicti eodem modo essent mortales, summum bonum atque regnum coeleste, ut literae sacrae dicunt, adesset proximum, rediretque aureum illud sacculum, quod iam dudum fugisse tantopere conqueruntur poetae. Nolo iam ad experientiam prouocare, ex qua satis confirmatur, quantum iucunditatis, suauitatis, tranquillitatis atque felicitatis percipiant, qui virtutem animo sincero sequuntur. An vero tu putas, felicitatem hancce non esse verum et vnum virtutis praemium, atque existimas, eam potius quaerendam esse in rebus externis, quippe fragilibus et casui obnoxiiis, quas res virtus tibi reddere nequit, quibusque nec lex moralis imperare valet? Haec ac talem felicitatem equidem nunquam potero

D

agno-

agnoscere virtutis verum praemium, l) neque quisquam demonstrabit ex ratione, eam unquam posse esse praemium virtutis. Dices quidem, quo tandem modo equidem potero frui felicitate ista, quae cernitur in animi summa pace, si e. c. ratio iusserit, ut vitae iacturam faciam alterius loco, cum post officium perfectum omni sensu caream, nonne tunc fiduciam in Deo solo debeo reponere? Pace tua excipio; rationem qua talem, vel si malueris, ethicam philosophicam, revelationis luce non colostratam, non posse demonstrare, hominis esse, alterius loco vitam impendere, m) ad hoc officium demonstrandum opus est notione Dei, qui damnum, quod passus es reficiat, alias nemo te adstringere poterit ad haec praestanda, nisi forte gloriae insana libido: Haec demonstratio existentiae diuinae, si quidem recte

eam
 l) Egregie, uti mihi quidem videtur, hac de re differuit AVICHT in l. l. p. 395, ita, ut non possim non ipsa eius verba addere: *Sinnliche Lust soll es seyn, womit wir belohnt werden sollen? Die sonst gegen die Sinnlichkeit so vornehm zuehende, und ihre Forderungen anderwärts (in der Gesetzgebung) verschmähende Vernunft, soll jetzt die Krone ihrer Werke, der sittlichen Güte, von der Sinnlichkeit empfangen!* —

m) Si quis sibi persuadere non poterit de hac re, quaerat ex semetipso, num ratio practica absolute praecipiat sic: tumetipse vitam alterius loco ponito, an potius ratio *condicione adiecta* iubeat? Comparabis cum isto praecepto, quod rationis non est, aliud, idque hoc: tu quidem vlla in re alterum animo malo ne defraudato, siue: Verum loquitor; his in praeceptis conspicias iubendi modum absolutum, in superiori non. Inde vero etiam lex superior de vita alterius loco impendenda merito dicitur insigne religionis christianae, quam nulla ratio sed tantum Deus ferre atque sancire potest. Inde Excellent. Iacos etiam in libro de problemate palmari scripto: ad quae officia homo non potest adstringi si negaueris immortalitatem animi, iure suo ad haec officia refert, *pro alia vitam impendendi*, quae sententia ad eandem nostram redit.

eam ceperim, mihi profecto videtur demonstratio in orbem; nempe, ad officium demonstrandum, te debere interdum vitam impendere pro aliis, eges notione Dei remuneratoris; iam ex isto officio iterum demonstrare conaris existentiam Dei, quoniam adsit necesse est, qui damnum illatum reparat.

Quae cum ita sint, et in hoc argumento, quod de summo bono desumptum est, equidem non potui ad persuasionem de existentia Dei, sola rationis duce penetrare, partim enim putabam, virtutem atque sanctitatem esse summi boni effectricem, atque eam sibi met semper sufficere, partim quoniam damnum non potest cogitari subeundum, quod lex moralis absolute postulat. Relinquitur inde, et hoc argumentum nobis nullo modo de existentia Dei persuadere posse.

§. 9.

Problematis pars prior affirmatur.

His instructi subsidiis, quae §§phi antecedentes suppeditarunt, causam nostram iam tuebimur, ita, ut appareat, iudicium de re nostra ferendum sequi iam ex iis, quae haecenus tradidimus. Concludimus autem sic: Si argumenta pro existentia Dei laudatissima, quibus nostrae aetatis philosophi vtuntur ad persuadendum nobis de Deo existente, non probant, et nihil omnino efficiunt; si deinde philosophi ipsi docent, existentiam Dei argumentis theoreticis vere probari non posse, tum vero, si multi nostrae aetatis viri honestissimi atque intelligentissimi conqueruntur, existentiam Dei a non paucis abnegari, quoniam hi opinantur, Deum omnino cognosci non posse; si denique querelae audiuntur non ementitæ, de perueritate morum, de tardita-

te atque negligentia hominum nostrorum in religione atque officiis suis exsequendis; opus non modo, sed etiam adeo necessarium est, ut adsit doctrina, qua Deus diserte docet, se existere non tantum, sed etiam esse sanctissimum, qui olim iudex sit atque remunerator actionum humanarum. Ut vero haec nostra sententia atque argumentandi ratio recte percipiatur, mentem nostram curatius explicabimus. Argumentamur scilicet primo ex *non sufficientia* argumentorum, quae philosophi adhibere ad existentiam Dei demonstrandam. Si rationes istae, a philosophis criticis ad confirmandam Dei existentiam allatae, non habent vim probantem, atque illa ipsa philosophia auctore, reliqua argumenta, quae antiquior philosophia suadebat, nihil omnino valent; sequitur satis aperte, nos quoad doctrinam primariam, omnium religionis fundamentum, de existentia Dei, haerere ambiguos atque dubios. Iam vero vnde haec persuasio, *qua nemo carere potest*, nobis veniat, ipsa ratio si ab acutissimis philosophis dicitur parum idonea ad cognoscendum Deum? relinquatur, ut revelatio quaedam sit necessaria, qua Deus ipse testimonium perhibet fide longe dignissimum de vera sua existentia. Addas et hoc, quod FICHTIVS aliquo loco dicit, quodque cum ipso multi statuant; revelationem tum demum necessariam, cum homines ita sint peruersi atque officiorum suorum negligentes, ut rationis praecepta vel non cognoscant, vel plane non curent; et merito dici potest, ob peruersitatem multorum, imo plurimorum hominum nostrae imprimis aetatis, qui ratione vel omnino uti nesciunt, vel in rebus diuinis tantum eius usum ignorant, vel, etiam si sciunt, tamen non utuntur, vel denique peruersae adhibent; religionem diuinitus patefactam omnino esse necessariam, qua isti homines partim

tim edocentur de Deo suisque officiis, atque excitantur ad diligentiam.

At vero videtur hoc in loco non distinguere reuelationem a religione reuelata, cum ex his, quae haecenus docuimus, modo hoc efficiatur, vt reuelatio quaedam non religio reuelata sit necessaria. Sed res re vera est hoc loco eadem. Nam si loqueris de reuelatione tali, qua Deus semetipsum manifestat atque existentiam suam docet, eo consilio, vt ipse instituat homines, se esse summum legislatorem, sanctissimum, atque iustissimum iudicem; in his iam habes traditam ipsam religionem reuelatam, quod istae propositiones imprimis sunt, quae religionem reuelatam constituunt.

Videtur quidem, ex hac nostra probatione cognosci non nisi hoc posse, religionem reuelatam non omnibus hominibus necessariam dici posse, sed tantum inscientibus, deprauatis atque deperditis; atque ita nondum demonstratum esse, eandem omnibus necessariam esse. Num igitur et nos forte putamus, quosdam philosophos magni nominis existere, aut iam exiisse, qui religione reuelata facile carere potuerint? Id ipsum nolumus de nobis affirmari: satis sit, ex hac Spho patere, religionem reuelatam hominibus necessariam dici posse, cum sermo sit de *genere* non de *singulis*; a potiori autem fieri denominationem, apud omnes constat.

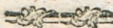
§. 10.

Continuatio probationis ad singulos homines spectans.

Difficilior videtur quaestio, sicut iam in Spho 2 diximus, num et philosophis sapientissimis religio reuelata sit necessaria. Etenim cum

D 3

exisse.

existerent et adhuc intueniantur viri, qui non modo multa de Deo eiusque natura et ad homines relatione, atque egregie sciant, sed etiam essent, qui affirmarent, se carere religione reuelata posse, ita vt suam rationem sufficere opinarentur ad officia sua cognoscenda et exequenda §. 4. hic locus definiendi est, quid ex principiis rationis indubitatis sit statuendum.

Quamquam negari nequit, hominibus eiusmodi, quorum ratio est cultior atque intelligentior, religionem diuinitus patefactam eodem modo atque eodem numero non esse necessariam, ita, vt e. c. et hi diuinitus monendi essent: ne furator; ne calumniator; de quibus praeceptis vero inculti et rudiores instituendi sunt; tamen et illis necessarium est, vt cogitationis suae, in rebus diuinis multis modis imperfectae atque incertae incrementa capiant, quibus ea, quae iamiam ratione duce intellexere, reddantur certiora, et vt paucis dicam; habeant principia indubitata, e quibus ratione adiutrice officia sua distinctissime agnoscere queant; atque ita ad felicitatem perueniant. Noli quidem mirari, nos necessitatem religionis reuelatae in omnibus hominibus non eandem numero statuere, hanc sententiam enim requirit natura rei, atque ipsa confirmatur experientia. Qui enim iamiam imbutus est praeceptis quibusdam salutaribus, ea accurate tenet, atque diligentissime obseruanda statuit, ei institutio magistri his in praeceptis eodem modo dici non potest necessaria, vt dicitur homini inscienti atque tardo. Neque tamen vlllo modo negamus, hanc ac talem institutionem diuinam hominibus intelligentioribus esse vtilem, imo potius, vel sapientissimis debet esse grata atque accepta reuelatio talis, qua Deus, qui omnis erroris expertus est, declarat atque confirmat, sapien-

sapientum illorum doctrinam esse veram ac omni modo obseruandam. Hinc et sapientissimus quisque reuelata religione utitur ad certissimam persuasionem eorum, quae ipse excogitavit atque inuenit.

Accedit et hoc, quod sint in religione quaedam scitu necessaria, quorum cognitionem nisi habueris certam atque omni modo firmam, multa de deficiant solatia, quibus adhibitis possis te ab aduersis defendere atque tueri. Horum placitorum quaedam haecenus nondum cognouit ratio humana sibi relicta soli, sic, ut certissime ad eorum persuasionem penetrasset; sed potius eadem non nisi obscure diuinata est. Huc referendae imprimis doctrinae sunt de immortalitate animi humani et vita post mortem futura; de Deo iustissimo olim iudice omnium actionum humanarum; de prouidentia diuina n) et

quae

n) Fuerunt quidem, qui contenderent et gentiles saltem sapientiores statuisse prouidentiam, sicut conspici licet e CICERONIS libb. *de Nat. Deor.* nos vero iam supra contendimus, istam sententiam de prouidentia diuina Deo non dignam omnino fuisse vid. §. 5. not. g. Vt hac de re modo pauca addam, (plura enim leges in LELAND'S *Errors* etc. c. 17.) non nisi de Socrate, ethnicorum philosophorum facile principe, monebo hocce: Non quidem est inficiandum, eum de prouidentia aliqua diuina, ad singulos quoque homines pertinente, certo sibi persuasum habuisse; sed in ipso pariter atque in eius discipulis, hoc iure reprehenditur, quod non Deum, sed nubes, ut vult Aristophanes, seu potius astra, rebus humanis prospicientia, docuerint, vid. PLATO in *lib. X. de legibb.* et in eius *Epinomio*. — Iti autem, qui ad genium illum seu daemone[m] prouocare velint, quem a prouidentia diuina (v. Apuleium in *daemone Socrat.*) sibi adiunctum esse Socrates ipse contendebar; ad defendendum Socratem nihil omnino efficiunt. Nesciunt enim doctissimi etiam viri, quid de illo daemone sit statuendum; utrum Socrates ipse illum crediderit, quod negant, v. c. BRV-

CKER;

quae sunt aliae eiusmodi doctrinae. Inde merito colligere nobis licet; omnibus hominibus, vel sapientissimis necessariam dici posse religionem diuinitus patefactam: partim, vt persuadeantur de doctrinis religionis, quas sua sponte inuenere, certius, partim, vt incrementa cognitionis eaque quam maxime optanda capiant.

Supereft adhuc, vt, sicut inuimus iam in Spho 4. p. 13. quaeramus, vtrum religio diuinitus patefacta et futurorum seculorum hominibus sit necessaria? Haec quaestio etiam si pertineat ad eas, quas non protulisse fatius esset, quoniam, quod posteris erit necessarium, haud facile potest definiri, namque eorum vires in cognoscendo vero non habemus antea cognitae; tamen ad istam quaestionem diiudicandam addere liceat hoc: Si quidem quaesueris de eo, vtrum *cogitari* quidem possint homines, absque reuelatae religionis vfu viuentes, id affirmamus, quoniam fuere, qui absque illa viuerent, de quorum salute tamen non desperarent doctores ecclesiae honestissimi. At vero cum locutus fueris de eo: vtrum homines futurorum seculorum, qui contemptu religionis reuelatae illam repudiant existimantque, se carere ea facile posse; ad felicitatem eam portingere possint, ad quam reuelata religio ducit et imprimis Christiana, merito id ipsum negamus. Etenim vires humanae licet magis magisque excolantur, tamen

sem-
 CKER; nec omnino sciunt, quinam ille fuerit, vtrum *diabolus*, vtut PLESSINGIVS in dem Versuch vom Ursprunge der Abgötterey, Tom. II. pag. 148. affirmat, an *Spiritus Sr.* vt POIRETVS in Oecon. diu. l. III. c. 3. p. 750. an fortasse *ratio* fuerit *practica*, quae illi suppeditaret, vt verbis vtar Xenophontis: τὰ μὲν ποιεῖν, τὰ δὲ μὴ ποιεῖν. — Haud facile igitur quispiam haec in re Socratem defendet, atque euincet, eum veram statuisse Dei prouidentiam.

semper erunt tenues atque imbecillae, ita, vt, quid in religione omni ex parte verum quidue falsum sit, sola ratione non cognoscant, neque ad solatia illa atque praesidia firmissima, quae suppeditat religio christiana vnquam perueniant. Relinquitur igitur, vt statuamus, religionem diuinitus patefactam omnium omnino temporum hominibus necessariam esse. o)

§. II.

Pars problematis posterior definitur.

Ita per tot sententiarum discrimina penetrauimus tandem ad ferendum de parte altera thematis nostri propositi iudicium; quod cum arctissime sit coniunctum cum priori parte, eiusque expositio in antecedentibus habeat rationem, a nobis breuius poterit absolui. Etenim et hic nos haud parum adiuuant, quae iam supra exposuimus in §. 4. de distinguenda necessitatis notione. Quaerentibus igitur primo; *quatenus* religio diuinitus patefacta hominibus dici possit necessaria, respondemus, eam ipsam non absolute necessariam dici debere et iure posse, sed potius *hypotheticae* et *conditionate*, idque multas ob causas. Ne vero perperam intelligas sententiam nostram, ad memoriam debes reuocare, quae exhibuit §. 4. p. 12. de circumscripta notione necessitatis vtriusque et absolutae et hypotheticae. Inde vero si contendimus atque affirmamus, istam religionem absolute necessariam non esse, aliud quid non statuimus, nisi hoc: in *notione* hominis, in se

o) Opus non est, vt hanc sententiam satis demonstremus, ea enim iam accuratissime vindicata est ab Excell. TITTMANNO, in Programme nuper edito: *num religio reuelata omnibus omnium temporum hominibus accommodata esse possit*, p. 24.

spectata, nihil omnino inueniri rationis, quae nos cogat affirmare; homines necessario per naturam suam religione reuelata opus habent, siue, quod idem est, notionem hominis possum animo concipere ita, vt absit a mente religionis reuelatae necessitas, siue etiam, homines possunt cogitari absque religione reuelata viuentes; qua quidem in nemo a nobis dissentiet. Imo vero ista necessitas de hypothetica merito affirmatur. Iam cum supra ibidem diceremus, rationem necessitatis hypotheticae et logicae inueniri in tertia notione subiuncta, videndum omnino est, vnde ista notio petatur, ita, vt cum legibus cogitandi veri consentiat. Quantum quidem e tota demonstratione, quam haecenus suppeditauimus, conspici licet, hypothesis illa inuenitur in hominum felicitate, siue, vt cum criticis loquar, quodque videtur rectius atque accuratius, in summo bono consequendo. Hoc ipsum enim cum cernatur in moralitate atque felicitate cum ista coniungenda, iure affirmamus; homines eatenus religione reuelata care non posse, quatenus summum bonum cupiant possidendum, siue felicitatem summam consequendam.

Id ipsum vero etiam curatius exponi atque seorsim spectari potest. Verum scilicet si est, quod negari nequit, religionem diuinitus patefactam cognitionem nostram in rebus diuinis adaugere debere; ita, vt ea partim intensiue partim extensiue maior fiat, vt docuit §. 12. et additur ad causam nostram definiendam; religionem eatenus omnino necessariam esse, quatenus, homo cognitionem suam de Deo huiusque ad homines relatione certiorum reddere et adaugere velit, qua ad felicitatem capessendam idoneus reddi possit. Deinde vero etiam ad officia cuiuscunque haec nostra circumscripção transferri potest.

potest. Etenim non modo sperandum est, sed videtur etiam ad naturam religionis reuelatae pertinere, vt haec moneat homines de praecipuis salutaribus exequendis, eosque partim promissis de praemiis futuri seculi, partim minis grauissimis excitet ad satisfaciendum officii, imprimis iis, quorum praestandorum causa iactura bonorum externorum est facienda; cuius generis sunt officia in patriam, cuius salutis causa vires atque vitam impendere teneris; professio religionis verae, constanter vsque ad finem vitae retinenda, nullo ratione habita calamitatum, eius causa perferendarum. Inde dici potest religio diuinitus patefacta eatenus hominibus necessaria, quatenus isti in officii sanctissimi persciendis haud raro torpent, atque ita incitamentis opus habent. Denique ad haec omnia accedere debet consolatio atque lenimen, quod suppeditandum est afflictis atque aegris. Quis enim est, qui dubitet, inueniri per saepe homines tristes atque miseros, quibus conflictandum est cum malis multis ac tantis, vt eos omnia fere deficiant solatia, quae philosophia suppeditare valet. Hic enim animus humanus, taedio quodam rerum humanarum interdum captus, trahitur quasi ad religionem diuinam, p) a qua sola repetere studet moeroris sui distractionem, quam adeptus, sortem suam quamvis aduersam, constanter ferendam atque ad officia sua vires intenden-

E 3

das

p) Hanc ob causam extiterunt omni tempore religionis christianae non modo admiratores, sed etiam fuerunt, qui de vi eiusdem singulari, quam habet ad animos hominum in rebus aduersis recreandos, consolandos atque tranquillandos, quaque philosophia non gaudet, expernerent. Cf. Programmata notissima S. V. REINHARDI in quibus demonstratur; *Religionem christianam optimum esse aduersorum solarium.*

das existimat. Quae cum ita sint, sat grauis cernitur hac in re causa, quod contendere debeamus; religionem diuinitus patefactam eamtenus hominibus necessariam dici posse quatenus longe plurimi eorum in rebus aduersis egent solatio efficacissimo religionis.

§. 12.

E p i l o g u s.

Quae haecenus de posteriori parte libelli nostri exponenda diximus, multo fufius a nobis potuisse elaborari, quilibet facile nobis largietur. Putauimus autem, haec omnino fufficere, cum existimaremus, iudicium nostrum de hacce re controuersa satis idque accurate posse intelligi. Ex his enim apparet primo, omnibus hominibus religionem diuinitus patefactam necessariam dici posse, deinde vero, cum nemo existat, qui legibus istis, secundum quas sententiam nostram definiendam statuimus, non sit subiectus; et cognosci potest sententia; istam religionem et omnibus et singulis necessariam dici debere. Hoc enim constanter credimus ac profiteremur, ne queniquam mortaliu[m], cognitis commodis quam plurimis atque perfecta uilitate, quam habet religio diuinitus patefacta eaque longe praeslantissima, iure affirmare unquam posse, se non habere, quod istam religionem cognoscat atque admittat, nisi forte praecconceptis opinionibus aut superbiente ratione commotum.

Ne vero quis me iuuenem putet audacius egisse, quod auferim, philosophiae criticae partem quandam carpere, atque argumenta pro existentia Dei, quae haec philosophia tradit, iudicare minus idonea; secum reputet, me nunquam mihi de vi istorum argumentorum probante

bante potuisse persuadere, licet operam darem, vt recte ea intellige-
rem. Omissem autem lubentius illam demonstrationem meam,
nisi admodum sensissem, eam ad causam meam tuendam necessario
requiri. Attamen in hoc tam graui negotio perficiendo animum
meum haud parum confirmabant viri intelligentissimi, quos videram
sensim sensimque viribus coniunctis philosophiae istius laudatissimae
aduersas amplecti partes, quorum doctrina atque ingenium ne ab aduer-
sariis quidem ipsorum improbatur. q) Inde et optauerim, vt monitores
non sint asperi, qui, si vires iuueniles ad tantum opus absoluendum
inuenerint parum sufficientes, existiment, me cum multis aliis com-
mune habere, quod homo sim, nilque humani a me alienum putem.

Quae cum ita sint, non possum non hoc in loco bona susci-
pere vota, vt religio illa diuinitus patefacta, quae christianae nomen
traxit, cuique addictum memetipsum esse laetor, in animis hominum
magis magisque efficacem se praestet, atque indole sua diuiniore ad
cultores suos tranquillandos et beandos indies conferat quam largissime.

q) Dignus est, qui h. l. laudetur ANONYMVS in libro, qui inscribitur:
Einige Bemerkungen über KANTS philosophische Religionslehre, 1795, qui
docuit certe hoc: multa cum veri specie posse aduersam KANTIO sen-
tentiam de summo bono consequendo defendi.

Emendanda:

Pag. 16. lin. 15. post: *patefactam* suppl. *necessariam.*

— 19. — 13. pro: *ar l. ee.*

— 31. — 6. pro: *de l. ee.*

PRAENOBILISSIMO ATQVE DOCTISSIMO
HUIUS LIBELLI
A V C T O R I

S. P. D.

P R A E S E S.

Quo magis, VIR DOCTISSIME! inter legendum libellum Tuum intellexi, laborem a Te peractum iuvene haud indignum esse, eo lubentius abstinentum esse existimavi a quavis laude atque commendatione Tui. Poteram quidem, ut haec profitear, mihi cum tradidisses elaboratam a Te disputationem diiudicandam, hic quaedam addere, illic quaedam rescare, non quidem quod inuenerim curiosam, sed potius offenderim audacter disputata atque adprobata; at vero abstinui ab isto negotio eo diligentius, quo verius affirmarem, ea omnia, quae exposuisti, soli Tuo deberi ingenio. Inde vera equidem haud parum gaudeo, VIR HUMANISSIME! Te primum existere, qui e societate nostra, cui addicti sunt iuvenes vere diligenter ac doctrinae solidioris amantes, prodeat in publicum, atque nomine quasi societatis huiusce testimonium perhibeat, de fructu, quem ex ista nostra exercitatione singulus cepit. Haec enim societas, uti bene nosti, in hoc vno fuit occupata, ut doctrinam religionis diuinitus traditae, praesertim Christianae accurate cognosceret, atque disputando addisceret, quid in utramque partem de placitis eiusdem possit proferri atque demonstrari; non quidem eo consilio, ut doctrinam istius religionis salutarem carperet, et, sicut quibusdam interdum accidit, vel plane abrogaret, sed ut intelligeret, quo modo aduersariorum religionis nostrae argumenta possent reuinci atque reprobari. Qua in causa Te cum ostenderis iuuenem diligentem atque acutum, qui philosophiae sanioris placitis ad religionem Christianam tuendam cum fructu uti sciret, atque ita societati nostrae esset ornamento; iamiam Te rogo quam maxime, ut sis, qui hos ac tales sensus in religionem Christianam defendendam omni tempore alar, et ad laeta ipsius incrementa in animis hominum capienda, sicut optas, diligenter conferas, atque societati nostrae fauere pergas.

Scripti in Acad. Viteberg. a. d. X. Noubr. A. R. S. MDCCXCVI.

V I R O

PLVRIMVM REVERENDO

M. IOANNI GVILHELMO
FROTSCHER

PASTORI ECCLESIAE QVAE EST DROGNITH
NEOPOLITANORVM

P A T R I O P T V M O

HOCCE TENTAMEN

S A C R V M

E S S E V V L T

A V C T O R .

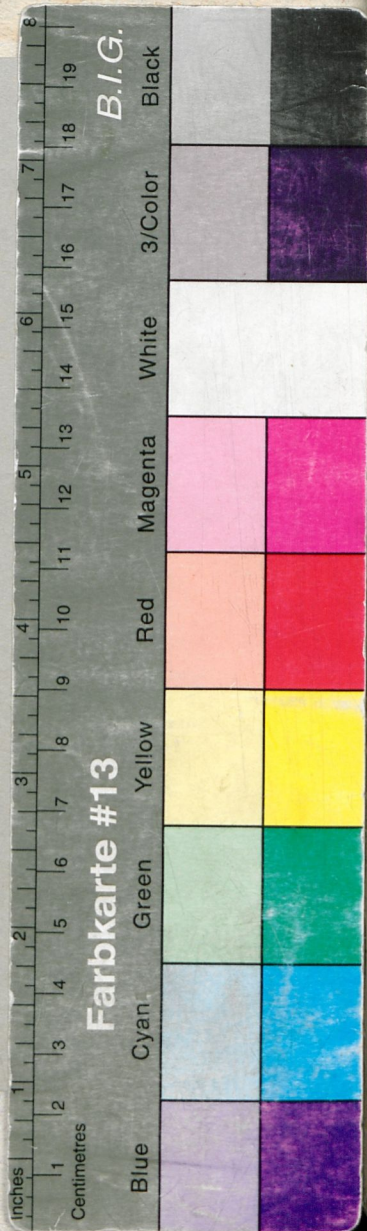
Wittenberg, Diss., Ergbd. 7, 1792-96
vd 18

f
sb.

math. *(1796)* 1928 K 944 *7, 26*
RELIGIO DIVINITVS PATEFACTA VTRVM
ET QVATENVS DICI POSSIT HOMINIBVS
NECESSARIA *27*

DISPVTTATIO PHILOSOPHICO - CRITICA

QVAM

PRAESIDE

CAROLO FRIDERICO
ROSENHAHN

PHILOS. DOCT. ORDIN. PHILOS. ASSESS. ORDINAR. ET
AD AEDEM ARCIS DIACONO

E NVMERO EORVM QVI SVB EIVS PRAESIDIO PRIVATIM SCRIBENDO AC DISSERENDO EXERCENTVR

A. DIEM XVI. NOVBR. A. R. S. MDCCXCVI.

H. L. Q. C.

PVBlice DEFENDET

A V C T O R

HENRICVS CAROLVS FROTSCHER

DROGNITIO - NEOPOLITANVS

SS. LL. CVLTOR.

VITEBERGAE,
LITERIS TZSCHIEDRICHII.

1796